ŞTIINŢA POPULARĂ ARGUMENT AL CIVILIZAŢIEI RURALE ROMÂNEŞTI

de
MARIA BOCŞE

Ştiinţa populară, conform concepţiei istoricilor, sociologilor și etnologilor a constituit un domeniu distinct al culturii şi civilizaţiei unui popor. Acest domeniu subsumează toate cunoştinţele dobîndite de om prin empirismul multimilenar, prin observarea mediului înconjurător, a naturii, prin ştiinţa de a se adapta mediului ambiant, de a-l schimba, ori de a decanta ceea ce poate fi folositor vieţii, faţă de ceea ce-i poate dăuna. Acest raport dintre om și natură, mediul înconjurător și puterea raţiunii, în efortul permanent de adaptare și transformare sînt surprinse cu inegalabilă forţă de Pascal: „Ce este omul în natură? Un neant faţă de infinit, un infinit faţă de neant, la mijloc între nimic și tot. Forţa sa supremă stă în raţiune: este fragil ca o trestie, dar o trestie gînditoare“[1].

Prin transmiterea experienţelor și transformării lor în acţiune, datorită cunoașterii mediului natural, a timpului și a dimensiunilor spaţiului, omul și-a creat nu numai trecutul şi prezentul, ci a pus bazele viitorului, trecînd de la „timpul fizic și biologic ireversibil la timpul social-istoric și chiar la timpul subiectiv“[2].

Mutaţia ontologică de trecere a omului de la starea de supunere faţă de mediu, la starea culturală, prin care devine conștient de puterea sa, construindu-și propriul său univers, impunîndu-și legi, norme, principii comportamentale, în raport cu experienţa sa milenară, dar și cu necesităţile sale este relevată și de știinţa populară.

O dată cu munca și dobîndirea experienţelor prin activitatea laborioasă, fondul de cunoştinţe empirice s-a dezvoltat necontenit. Printre primele cunoștinţe de acest fel, cele mai profunde au fost cele alimentare, legate de obţinerea și producerea hranei; cele medicale, pentru apărarea vieţii; cele tehnice, legate de confecţionarea și perfecţionarea

---

[1] Alexandru Tănase, Georgeta Todea, *Omul — creator de cultură și civilizaţie*, București, 1979, p. 7

[2] *Ibidem*, p. 29

uneltelor și a instalațiilor, de construirea caselor etc.", cele biologice privind cunoașterea faunei și a florei, precum și proprietăților lor; în fine, cele astronomice, matematice, geografice etc.

Varietatea cunoștințelor empirice este extrem de mare de la o regiune la alta de pe glob, la diferite civilizații umane și chiar la același popor, pe diferite trepte ale istoriei. Mileniile de cunoaștere a naturii și de folosire a ei pentru dezvoltarea civilizației umane au generat o reală „știință" a poporului, un cuantum al spiritualității populare, care poate constitui un veritabil argument al vechimii, continuității, perenității unei civilizații. Acolo unde vestigiile arheologice doveditoare ale evoluției unui popor n-au fost scoase încă la lumină sau sînt sărace, iar documentele scrise sînt laconice, ori n-au fost încă scuturate de colbul vremii, cunoștințele populare, concepțiile despre cosmogonie, despre măsurarea timpului și a spațiului, despre astronomie, etnoiatria pozitivă (fitoterapia și opoterapia) cu remedii de o varietate extraordinară, profilaxia populară, cunoașterea cultivării plantelor, ori folosirea florei spontane în alimentație, obținerea coloranților, a tananților etc. — demonstrează, alături de științele istorice, etnogeneza, vechimea și treptele de dezvoltare ale complexului cultural al poporului român.

În același timp, aceste cunoștințe empirice s-au dezvoltat și manifestat în strînsă corelație cu ocupațiile de bază ale locuitorilor, agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile. În al treilea rînd, se impune să amintim că bazele științelor culte se află în cunoștințele empirice ale poporului, iar istoria oricărei științe, ca și istoria umanității înseși trebuie să înceapă cu acest capitol al științei populare. Dar „odiseea" cunoașterii nu se oprește la acest stadiu, ci trece prin ipostaze mereu noi, în raport cu nivelul cultural și concepția nouă despre univers și viață. Fără îndoială însă, cercetarea științei populare cu cele mai importante capitole ale sale — etnobotanica, etnoiatria, astronomia, meteorologia, sistemele tradiționale de măsurat etc., nu se poate realiza fără apelul interdisciplinar, la antropologie, arheologie, istorie, antropogeografie, demografie, istoria medicinii, sociologie, filosofia culturii, mitologie, psihologie socială, folcloristică, istoria artei, estetică etc. Numai în acest mod, înțelegerea inestimabilului tezaur al științei populare poate fi cuprinzătoare, rezultatele dobîndite de cercetarea etnologică împletindu-se într-un tot cu succesele celorlalte științe umaniste.

Aducerea în lumină, analiza și explicarea, apoi generalizarea vastei experiențe a mileniilor de existență a poporului înseamnă implicit urmărirea ascensiunii civilizației și a culturii populare.

Cercetările actuale de etnologie europeană comparată au demonstrat cu argumente de netăgăduit legăturile complexe care unesc științele naturii de științele umane[3], această întrepătrundere și cunoaștere reciprocă

[3] Thèodore Monod, *Sciences naturelles et ethnologie*, în „Ethnologie générale" (en. red. Jean Poirier), Gallimard, 1968; Jacques Millot, *L'ethnobotanique*, în „Ethnologie générale", Gallimard, 1968, p. 1740

tinzînd spre o autonomie a ramurilor acestor științe: etnobotanica, etnoiatria, etnozoologia, etnometeorologia, astronomia etc. Datele științelor naturii pot fi îmbogățite cu datele etnologice, care de multe ori reflectă rolul și funcțiile diferitelor elemente (arbori, plante etc.) fără de care însăși identificarea speciilor spre exemplu, n-ar fi absolută.

Dintre toate domeniile științei populare, *etnobotanica* are cuprinderea cea mai largă, cunoștințele de acest gen manifestîndu-se în toate compartimentele culturii populare. Tocmai de aceea, în expunerea prezentă, pentru argumentarea oportunității cercetării acestui domeniu în muzeele noastre de etnografie și pentru exemplificarea vechimii, continuității și a etapelor evolutive ale civilizației rurale în zonele carpatice ale României s-a făcut apel la unele elemente de etnobotanică, din uriașul patrimoniu existent.

Pe oricare treaptă a istoriei civilizației umane, omul s-a aflat în dependență directă de produsele naturale din care împrumută elemente și remedii pentru vindecare, materii prime pentru îmbrăcăminte, hrană, materiale pentru construcție, coloranți etc. În afara datelor de ordin economic, singurele capabile de a aduce precizii indispensabile în cercetarea științelor umaniste, botanica, mai recent dendrocronologia aplicată la stabilirea vîrstei copacilor (după inelele transversale de creștere) contribuie la cunoașterea vegetației unei regiuni, putîndu-se determina chiar un calendar climatic al diferitelor ținuturi, de-a lungul mileniilor. Fără îndoială, omul, cunoscînd natura și învățînd ceea ce-i poate ajuta vieții, alimentației, sănătății se simte direct înserat într-o realitate cosmologică în care universul uman reprezintă o „legătură" în ordinea și echilibrul absolut al cosmosului. Din această conștiință a integrării sale *în* și nu *înafara* sistemului ecologic natural decurge și gama largă a inițiativelor, descoperirilor, chiar și a riturilor și practicilor, care justifică intervenția omului pe multiple planuri asupra naturii. Cu alte cuvinte, etnobotanica a fost definită de etnologi ca „o urzeală vegetală a istoriei umanității"[4].

Cercetările etnobotanice efectuate în România au asociat rezultatele botanice cu anchetele sociologice și etnologice, inventariind farmacopeea tradițională din diferite ținuturi (în special din cele montane), studiind plantele alimentare din flora spontană și din cea cultivată, descriind uneltele sau metodele de cultivare, urmărind, comparînd riturile de fertilitate în legătură cu plantele cerealiere, analizînd locul diferitelor plante în cadrul sistemului tradițional de comunicare (în limbă, obiceiuri, vestimentație, folclor etc.), urmărind folosirea plantelor în cadrul ocupațiilor

[4] *Ibidem*, p. 1760: „Le mond végétal nous apports une side précieuse, non seulement pour etablir, avec divers degrés de précision, de tels calendriers mais aussi pour mettre en evidénce et, dans une certaine mesure, caractériser les modifications subies par l'environnement humain au cours de notre passe est un des chapitres les plus captivante de l'ethnobotanique".

(prepararea tananților, a coloranților etc.), relevînd concepția estetică a unui popor prin modalitățile de transpunere a universului vegetal în arta plastică tradițională (arhitectură, arta cioplirii lemnului, ceramică, țesături și cusături, pictură țărănească pe sticlă etc.).

În legătură cu istoria civilizației rurale a zonelor carpatice, etnobotanica aduce dovezi incontestabile ale schimbărilor și fenomenelor evolutive, prin suma, diversitatea plantelor întrebuințate, prin fondul lexical legat de acestea, prin întrepătrunderea cu cele mai variate domenii ale culturii materiale. Astfel, spre exemplu, cercetîndu-se perioada de trecere de la economia culesului din natură la cultivarea sistematică a pămîntului se pot stabili etapele de evoluție pe baza unor adevărate „calendare“ determinate de diferențierile de vegetație. Devine limpede că „lumea vegetală ne aduce un ajutor prețios, nu numai pentru a stabili cu diverse grade de precizie astfel de calendare, dar și pentru a pune în evidență și, într-o oarecare măsură, de a caracteriza modificările suferite prin intermediul omului de-a lungul epocilor. Cronologia aplicată la reconstituirea trecutului nostru este unul din capitolele cele mai captivante ale etnobotanicii“[5]. Astfel, descoperirile arheologice din țara noastră au relevat adevărate „liste vegetale“ în arta veche (decor vegetal cioplit pe stele funerare și votive, ori pictat pe ceramica antichității), semințe carbonizate, ale unor specii dispărute sau cultivate și azi. Alteori, lichenii crescuți foarte lent deasupra mormintelor străvechi facilitează atribuirea unei vîrste sau încadrarea acestora într-o epocă sau alta istorică.

Analizele pe baza metodelor palinologiei au demonstrat posibilitatea de a descifra prin cunoașterea vegetației străvechi, structura zăcămintelor, dar și modul de viață și elementele cunoscute și folosite de om în diferite epoci[6], precum și succesiunea, dispariția sau evoluția principalelor specii (pinul în perioada glaciară, apoi conviețuirea pinului alături de mesteacăn și salcie, pădurile de stejar, urmate de cele de brad, pe o terasă superioară). Acolo unde lipsesc datările construcțiilor și ale așeză-

[5] Metodele amintite au contribuit la formarea certitudinii că în Sahara actualul deșert era acoperit altădată cu vegetație bogată de tip mediteranean.

[6] J. Millot, *L'ethnobotanique*, in „Ethnologie générale“, Ed. Gallimard, 1968, p. 1 763;

[7] Simion Florea Marian, *Sărbătorile la români*, vol. I—III, București, 1898—1901;
Idem, *Nunta la români*, București, 1890;
Idem, *Nașterea la români*, București, 1892;
Idem, *Înmormîntarea la români*, București, 1892;
Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele poporului român*, București 1915;
Idem, *Văzduhul după credințele poporului român*, București, 1916;
Idem, *Sărbătorile de vară la români*, București, 1910;
Idem, *Agricultura la români*, București, 1913;
Idem, *Pămîntul după credințele poporului român*, București, 1924;
Artur Gorovei, *Credințe și superstiții ale poporului român*, București, 1915.
Idem, Mihail Lupescu, *Cromatica poporului român*, București, 1914;
Simion Mangiuca, *De însemnătatea botanicei românești*, în „Familia“, 1874.

rilor umane, prin dendrocronologie s-a putut stabili vechimea acestora (luîndu-se în considerare inelele de creștere vizibile din tăietura transversală a grinzilor, după varietatea lemnului folosit în construcție etc.). Aceste metode aplicate au pus în lumină legătura indisolubilă care există între arheologie, istorie, etnografie, sociologie și etnobotanică. Pe drept cuvînt se poate spune că „istoria civilizațiilor este istoria vegetalelor"[7]. Azi, cînd dezvoltarea extraordinară a tehnologiei și industrializarea pe plan mondial amenință cu poluarea naturii tot mai mult, etnobotanica este chemată să sublinieze că echilibrul ecologic, care a existat va dăinui numai prin păstrarea și folosirea ei cu grijă, cu economie. Însăși dezvoltarea civilizației pe noi trepte va fi posibilă numai prin păstrarea și continuarea acestui patrimoniu de neînlocuit, pe care-l formează lumea vegetală.

Cercetările sistematice asupra etnobotanicii au început în țara noastră încă în veacul trecut. În anul 1884, Hașdeu lansa *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română,* în peste 700 de localități. Răspunsurile la chestionar cuprindeau numeroase elemente de etnobotanică. Bogăția acestui material a sugerat fără îndoială ideea celor două concursuri instituite de Societatea de științe din România, în 1892 și 1897, pe temele „Botanica populară română din punctul de vedere al credințelor, datinelor și literaturii populare" și „Cromatica poporului român". În cadrul acestor concursuri au apărut numeroase lucrări de etnobotanică[8], succedate de cele privitoare la etnoiatria poporului român[9], bazată cu precădere pe fitoterapie. În literatura de specialitate a ultimelor trei decenii din acest veac un loc deosebit îl dețin cele două valoroase sinteze științifice și instrumente de lucru totodată, *Dicționar etnobotanic* elaborat de Al. Borza (Editura Academiei R.S.R.) și *Enciclopedie de etnobotanică românească* datorată etnografului Valeriu Butură (Editura științifică și enciclopedică București 1979), care probează vechimea cunoștințelor de etnobotanică ale poporului român și relevă valoarea lor în contextul general al civilizației tradiționale.

Dovezi ale vechimii cunoștințelor etnobotanice în zonele carpatice

Vechimea multimilenară a cunoștințelor etnobotanice este atestată de fondul lexical (denumirile fiind autohtone în parte, multe însă fiind împrumutate din lexicul greco-roman, atît pentru plantele cultivate, cereale, pomi fructiferi, arbori, plante textile și oleaginoase, cît și pentru speciile din flora spontană). De altfel, cultivarea plantelor cerealiere

[8] apud Valeriu Butură, *Enciclopedie de botanică românească,* București, 1979

[9] Istoricul român I. I. Russu susține semnificația semantică a numelui de Zalmoxis, de la „zamol"=pămînt, zeitate a pămîntului, personificarea izvorului vieții, fertilității, vegetației (apud. I. I. Russu, *Religia traco-dacilor. Zei, credințe, practici religioase.* Cluj, 1947); vezi și *Istoria României,* vol. I, 1961, p. 330—331; H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană,* Cluj, 1972

și textile, a pomilor fructiferi și a viței de vie a constituit ocupația principală a autohtonilor, din cele mai vechi timpuri, în strînsă interdependență cu creșterea animalelor.

Practica cultivării pămîntului era însoțită de obiceiuri, rituri, credințe despre plante și viața lor, despre ciclul vegetal, ori pentru invocarea fertilității și a fecundității, pentru înlăturarea forțelor malefice distrugătoare a recoltelor. Fondul spiritual, deosebit de complex dovedește vechimea acestor rituri, permanența și perenitatea populației în zonele carpatice ale României, deopotrivă cu cea din așezările de cîmpie ale spațiului carpato-dunărean. Originea acestor credințe și rituri se află în fondul spiritual al vechilor locuitori ai Daciei, peste care s-au suprapus elemente din cultura romană, succedate de unele împrumuturi în urma vecinătății și contactelor cu alte popoare, de-a lungul veacurilor.

Străvechii autohtoni, geto-dacii, cultivatori de cereale, plante textile, pomi fructiferi credeau că Zalmoxis[10], zeitate cu semnificație chtoniană era generator al vieții, vegetației, fertilității, iar Gebeleizis, zeu al luminii, al fulgerului și al tunetului, reprezenta forța amenințătoare, distrugătoare. Unele credințe populare în legătură cu puterea de regenerare a pămîntului, cu forțele celeste etc., mai păstrează pînă azi unele elemente care demonstrează că și-au tras „seva“ din filonul cultural al vechilor autohtoni (corespunzător ramurii tracilor dunăreni, de la nord de Haemus[11]).

Textele antice aduc dovezi grăitoare asupra bogatelor și diversificatelor cunoștințe etnobotanice ale geto-dacilor. Din operele lui Herodot aflăm că în secolul al V-lea î.e.n. pe teritoriul tracilor știința cultivării și prelucrării cînepei ajunsese la un stadiu avansat: „Tracii își fac din cînepă haine care seamănă foarte mult cu cele din in; cine nu e prea obișnuit cu ea, nici nu poate deosebi dacă e vorba de in sau de cînepă . . .“[12]

Cultivarea cerealelor, atestată de săpăturile arheologice din teritoriul carpatic cu peste șase milenii în urmă (au fost găsite semințe carbonizate de grîu și alac) probează de asemenea o îndelungă cunoaștere și adaptare la condițiile pedoclimatice ale ținuturilor carpatine.

Geograful grec Strabon, scriind despre domnia lui Burebista relata importantul episod care atestă implicit extinderea cultivării viței de vie în lumea antichității dace: „Ajungînd în fruntea neamului său, care era istovit de războaie dese, getul Burebista l-a înălțat de mult prin exerciții, abținere de la vin și ascultare față de porunci, încît în cîțiva ani a făurit un stat puternic . . . Ca o dovadă a ascultării ce i-o dădeau este și faptul că ei s-au lăsat înduplecați să taie vița de vie și să trăiască fără vin . . .“[13]

---

[10] Idem, *ibidem*, p. 180, 106—110

[11] Herodot, *Istorii*, IV, 75, în „Izvoare privind istoria României“, I, București, 1964, p. 43

[12] Strabon, *Geografia*, VII, 3, 11

[13] *Ibidem*

Istoricul Iordanes, pornind de la textele lui Dio Chrysostomul releva referitor la aceeași epocă, varietatea cunoștințelor empirice ale dacilor: „Puteai să-l vezi pe unul cercetînd poziția cerului, pe altul proprietățile ierburilor și ale arbuștilor, pe acesta studiind creșterea și scăderea lunii, pe celălalt observînd eclipsele soarelui și cum, prin rotația cerului, soarele vrînd să atingă regiunea orientală este dus înapoi spre regiunea occidentală ..."[14] chiar dacă această relatare ar părea exagerată, prestigiul cunoștințelor etnobotanice ale dacilor în lumea antichității este confirmat de celebra lucrare *De materia medica* a medicului grec Pedakios Dioscorides din Anazarba, considerată pînă astăzi ca argument al vechimii cunoștințelor autohtonilor privind fitoterapia.

În cele cinci capitole ale lucrării lui Dioscorides, medicul grec realiza o adevărată sinteză a cunoștințelor botanice și medicale din lumea bazinului mediteranean și a ținuturilor carpatice, în sec. I e.n. Dintre cele 704 plante înregistrate în lucrare, el includea 40 (sau 42?) denumiri dacice, care completau lista celor grecești, romane, sau provenind din limba altor popoare pe care le va fi cunoscut în calitatea sa de medic militar, care a însoțit campaniile lui Traian.

Lucrarea lui Dioscorides, adresată vindecătorilor empirici, medicilor, culegătorilor, vînzătorilor de plante medicinale are o valoare deosebită și în cercetarea relațiilor populației dacice din nordul Dunării cu popoarele sud-dunărene, în acea vreme, fiind totodată dovada răspîndirii cunoștințelor empirice ale dacilor privind proprietățile ierburilor și arbuștilor. Faptul că învățatul medic grec nu dădea nici o relație toponimică legată de țara dacilor, așa cum proceda pentru alte regiuni din care avea informații terapeutice demonstrează că n-a colectat nemijlocit plantele medicinale și nici rețetele, dar îndreptățește presupunerea (deosebit de însemnată pentru istoria civilizației poporului român și a legăturilor sale cu vecinii) că dacii recunoscuți în acea vreme ca buni vindecători cu remedii vegetale făceau probabil schimb cu plante medicinale, prin intermediul coloniilor grecești de la Marea Neagră, Tomis și Callatis[15].

Dacia montană, aflată în vecinătatea imperiului roman de atunci, prezenta un ansamblu fitogeografic care favoriza creșterea din abundență a plantelor medicinale mult căutate și în acea vreme ca și azi: Artemisia, Arum, Chelidonium, Hedera, Helleborul, Cynoglossum, Hyposcyamus, Matricaria, Plantago, Ranunculus, Rubus, Thymus, Verbascum.

O altă lucrare a antichității, *De medicaminibus herbarum,* scris în veacul al II-lea e.n. de Pseudo-Apuleius cuprinde 37 sinonime dacice de plante, dintre care 11 sînt identice cu cele inserate de Dioscoride iar 25 sînt noi, neîntîlnite pînă la el, fiind probabil adunate direct pe teritoriul Daciei romane[16]. În limba română nu s-au păstrat denumirile dacice, dar se

---

[14] Coloman Váczy, *Nomenclatura dacică a plantelor la Dioscorides și Pseudo-Apuleius,* „Acta Musei Napocensis", vol. V—VI, Cluj, 1968—1969

[15] *Ibidem*

[16] cf. I. I. Russu, *Limba traco-dacilor,* București, 1967

observă că s-au moștenit de la romani numele multor plante dintre speciile cultivate sau din flora spontană. O dată cu pătrunderea denumirii lor vor fi fost împrumutate probabil și cunoștințe noi, modalități și rețete de întrebuințare în multiple scopuri, chiar credințe, unele cunoscînd o continuitate neîntreruptă în viața comunităților rurale tradiționale.

Dicționarul etnobotanic al lui Alexandru Borza menționează cca. 2100 de specii, din care 876 sînt atestate de botaniști și etnologi ca fiind utilizate de populația țării pentru prepararea remediilor terapeutice, a coloranților și în alimentație. Urmărind etimologia denumiri plantelor se relevă cele din fondul cultural originar, *dacice* (brîndușă, gorun, curpen, mazăre, spînz, copac, ghimpe, mugure, păstaie, sîmbure, strugure, brad[17], de această ultimă specie legîndu-se și străvechi obiceiuri, semnificații, cîntece care pot avea origine autohtonă) și latine (pentru plantele cultivate: grîu-lat, granum, mei-lat. millium, orz-lat. hordeum, secară-lat. secale, ai-lat. alium, linte-lat. lens, lentis, ceapă-lat. caepa, varză-lat. vir(i)dia, cireș-lat. ceresius, măr-lat. malus, pom-lat. pomus, pdun-lat. prunus, vița-lat. vitea, in-lat. linum, cînepa-lat. canepa; pentru copaci și plante din flora spontană: carpen-lat. carpinus, fag-lat. fagus, alună-lat. abellona, arțar-lat. arciarium, salcie-lat. salix, urzica-lat. urtica, patlagină-lat. platago, etc). De origine latină sînt și denumirile părților plantelor: iartă, rădăcină, frunză, foaie, floare, tufă, lemn, fruct, sămînță.

Unitatea limbii române și implicit și cea a contextului cultural este dovedită de însăși răspîndirea în toate ținuturile țării a denumirilor speciilor care au avut o importanță mare în viața locuitorilor, neexistînd sinonime regionale. Aceste denumiri s-au păstrat datorită modului de trai sedentar, al portului, datorită locuirii și cultivării sau folosirii permanente a resurselor naturale oferite de vegetația țării. Cîteva denumiri constituie împrumuturi slave, sau de la populațiile așezate ulterior pe teritoriul țării: macriș, mac, roiniță, hamei, sovîrf, samfireag, hodolean, etc. (Rumex acetosa L., Papaver somniferum L., Melissa officinalis L., Humulus lupulus L., Origanum vulgare L., Dianthus barbatus L., Valeriana Officinalis L.).

La relatările scriitorilor antici, ori la dovezile de ordin lexical, numeroasele descoperiri arheologice din zonele carpatice atestă deopotrivă vechimea cunoștințelor etnobotanice ale locuitorilor. Depozitele de grîu carbonizat, uneltele agricole (săpăligi, hîrlețe, seceri, brăzdare de plug, rîșnițe pentru zdrobirea semințelor etc., dezvăluite odată cu așezările și locuințele populației autohtone geto-dace[17]) demonstrează vechimea cultivării grîului pe teritoriul carpato-danubian. Tocmai de aceea, consemnările lui Herodot[18] despre credințele daco-geților par verosimile. Fertilitatea pămîntului (în puterea zeului chtonian Zalmoxis) și paza holdelor de amenințarea permanentă (după vrerea zeului celest Gebeleizis) de-a lungul întregului ciclu agrar trebuie să fi constituit izvorul atîtor credințe și

[17] *Istoria României,* vol. I, București, 1960
[18] Herodot, *op. cit.*

practici de ordin magic-religios. De altfel, cultul fecundității și al fertilității era atestat încă mai timpuriu în spațiul carpato-danubian și de mulțimea figurinelor neolitice feminine, din lut descoperite la Cîrna (în sudul României), la Otomani (în vestul României), sau la Hamangia (Dobrogea), vădind legături cu lumea mediteraneează și a Asiei Mici[19] (regiuni prin intermediul cărora s-a răspîndit în Europa cultivarea cerealelor, originare în Asia centrală), în legătură cu aceleași culturi agrare, de o similitudine izbitoare[20] (cultul lui Ceres-Demeter, Dionyos, Pomona, Flora). Chiar riturile de înmormîntare erau asociate celor de fertilitate, ca și celor ale cultului soarelui.[21]

Valoarea și semnificația plantelor în cultura tradițională

Cercetările de etnobotanică întreprinse pe teritoriul țării noastre au scos la lumină obiceiuri, cunoștințe și practici străvechi, conservate și perpetuate pînă azi, cu toate schimbările care au survenit în viața social-economică a așezărilor rurale de-a lungul istoriei. Credințele și obiceiurile, riturile și practicile în care plantele au o semnificație majoră, generată de valoarea acestora în cadrul ocupațiilor locuitorilor, a alimentației, în terapeutica populară etc. — sînt legate de marele circuit cosmic, de ciclul anotimpurilor, al vegetației și revitalizării întregii naturi. Concepția populară despre puterea plantelor asupra vieții omului, asupra tuturor acțiunilor sale este izvorîtă din simbioza om-natură, din experiențele și cunoștințele empirice ale omului. Dar aceeași gîndire tradițională cuprinde și ideea puterii de transformare sau de îndepărtare a forțelor malefice ce ar influența ritmul, echilibrul existenței, prin puterea omului, prin știința de a folosi plantele, forța lor vitală, energia potențială. Interdependența dintre om și lumea vegetală este evidentă mai ales în procesul activităților agricole. Conform gîndirii tradiționale plantele, arborii erau principalii intermediari între cosmos și om. Ele contribuiau la asigurarea echilibrului individului, legîndu-l prin relațiile biopsihice de natură, de universul vegetal, căruia i se simțea perfect integrat. Marile etape ale vieții, ale familiei aveau drept simboluri apotropaice florile, plantele, arborii. Steagul ritual care era purtat înaintea alaiului nupțial se făcea din lemn verde (ca vitalitatea plantei și puterea ei să se răsfrîngă asupra noii familii) cununa miresei se făcea din mlădițe verzi de salcie. Casa miresei era împodobită cu crengi de brad, ca

[19] apud Vladimir Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974

[20] Vezi Jerome Carcopino, *Viața cotidiană în Roma la apogeul imperiului*, București, 1979, p. 162; Paul Faure, *Viața de fiecare zi în Creta lui Minos*, 1500 î.e.n., București, 1977, Ed. Eminescu; Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu, Dicționar enciclopedic de artă veche a României" București, 1980, p. 95

[21] vezi și André Varagnac, Marthe Chollot Varagnac, *Les traditions populaire*, Paris, 1978, p. 39; Mircea Eliade *Traité d'histoire des réligions*, Paris, Ed. Payot, 1976

simbol al trăiniciei și vitalității. O străveche reminiscență a dendrolatriei o semnifica și punerea bradului împodobit pe mormîntul tinerilor. Pentru paza caselor și a gospodăriei, în timpul sărbătorilor de primăvară se puneau la porți, ramuri de rug (Rosa canina L.), de salcîm (Robinia pseudoacacia L.), busuioc (Ocimum basilicum L.), usturoi (Allium sativum/L.). În toate zonele țării, la 1 mai se puneau la porți „armindenul", ramuri sau tulpini întregi de brad, mesteacăn, salcie, fag (în raport cu vegetația predominantă a zonei). Această credință despre arbore ca geniu protector erau mult răspîndite de altfel și în antichitatea lumii mediteraneene[22].

Cele mai variate rituri de fertilitate erau asociate culturii grîului și a cînepii, plante cultivate din vechime pe teritoriul carpato-danubian. Obiceiurile agrare ale poporului român exprimă însăși concepția unei populații sedentare de agricultori, iar cercetarea etnobotanică reflectă în același timp viața comunităților rurale de pe teritoriul țării. Empirismul multimilenar l-a dus pe om la concluzia legăturii dintre ciclul temporal, mișcarea aștrilor și ciclul vegetației. Avînd la bază aceste cunoștințe acumulate de-a lungul vremii, obiceiurile agrare se întrepătrund cu etapele muncii și ale vieții.

Aratul și semănatul marcau momente importante, decisive, iar pentru reușita lor se adăugau o serie de gesturi rituale. În prima zi a acestor munci oamenii purtau haine noi, curate, „ca să nu facă buruieni în grîu". Vitele erau îndemnate la drum cu o nuia verde de răchită, ca pe un trec, „să înverzească brazda". La coarnele plugului se lega năframă în care se înnodau boabe de grîu din Cununa secerișului anterior, fire de hodolean (Valeriana officinalis L.), mlădițe de leuștean (Levisticum officinale L.), rostopască (Chelidonium majus L.) pentru a atrage fertilitatea și protecția holdelor[23]. Nenumărate elemente sau instrumente, simboluri cu polivalență funcțională se leagă și de etapa semănatului grîului. Sămînța se păstra în oale de lut sau în coșuri împletite, lipite cu pămînt, în care se pun boabe din cununa de la seceriș, busuioc, usturoi. Semănătorul reține în aceste cazuri doar calitățile simbolice dorite în acea etapă: fecunditatea pămîntului, fertilitatea, menite să se răsfrîngă prin contiguitate asupra substanței purtătoare de mană.

Între riturile agrare legate de cultivarea grîului, un loc important îl ocupau cele pentru provocarea sau stăvilirea fenomenelor cosmice. Între nenumăratele rituri pentru invocarea ploii strîns legate de funcțiile atribuite vegetației în concepția tradițională, precum și de ciclul cosmic este obiceiul *paparudei* (caracteristică zonelor carpatice: Un tînăr sau un copil îmbrăcat în frunzar verde, însoțit de un grup de alți tineri trece pe

---

[22] *Ibidem*

[23] Gheorghe Pavelescu, *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, București, 1945; Maria Bocșe, *Grîul — finalitate și simbol în obiceiurile cu caracter agrar din Valea Barcăului*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei", 1977, Vol. IX, Cluj-Napoca

ulițele satului, rostind un cîntec ritual de invocare a ploii, în timp ce oamenii îi stropesc din belșug cu apă, dăruindu-le bani. În Transilvania, obiceiul paparudei pentru invocarea ploilor a fost cunoscut într-o variantă mai veche, „păpălugăra" sau „sîngeorzul", organizată la dată fixă 23 aprilie, sau la data plecării turmelor pe munte 1—10 mai) fiind integrată riturilor de fertilitate a pămîntului, dar asociată în același timp riturilor legate de creșterea animalelor.

Punctul culminant al marei „drame agricole" îl constituia secerișul. Ritualurile simple sau elaborate ca într-un adevărat scenariu dramatic aveau drept scop stabilirea unor raporturi favorabile între om și rod, asigurînd în acest fel regenerarea periodică a grîului. Forța întregii vegetații — se credea — rezidă în ultimele spice de grîu după o concepție de largă circulație în folclorul românesc. De această credință se leagă și *cununa la seceriș*, obicei străvechi, cu răspîndire în toate zonele carpatice. Impletită din ultimele spice de grîu după încheierea secerișului, cununa era purtată de o fecioară care, însoțită de alte tinere străbăteau satul, cîntînd. Cununa era udată din belșug, de către membrii comunității respective pentru stimularea ploilor. „Fenomenul real (ploaia) este substituit printr-un gest omenesc (stropitul) cu funcție semantică în același timp".[24] Cîntecul cununii, la fel cu orațiile și colindele tradiționale de la Anul Nou narează muncile efectuate în procesul cultivării grîului ca adevărate norme obligatorii, transmise pe cale orală, din generație în generație.

Grîul avea o semnificație importantă și în riturile de familie. Nunta, în multiplele sale secvențe și rituri avea elemente comune cu obiceiul „cununii secerișului" (purtarea cununii de spice, înconjurarea casei și a mesei din casă, păstrarea cununii și atribuirea unor funcții terapeutice, simbolice etc.). Apropierea celor două ritualuri e posibilă, dacă avem în vedere că la temelia lor stă un fond vital, empirismul milenar și tradiția riturilor de fertilitate și fecunditate pentru perpetuarea pe plan biologic și social. Peste alaiul nupțial se aruncau boabe de grîu din cununa „secerișului". Același gest se împlinea și în cadrul ritualului funerar.

Prin știința dobîndită de milenii pentru optima creștere a grîului se asigura baza alimentației tradiționale a locuitorilor: pîinea. Dar grîul intra și în componența remedierilor vegetale pentru tratarea bolilor de ochi, a febrilității, afecțiunilor stomacului etc.

Cultivarea cînepei implica de asemenea numeroase obiceiuri, rituri, credințe, diversitatea lor constituind încă o dovadă a vechimii cunoștințelor de cultivare și întrebuințare a acestei plante, în zonele carpatice pentru alimentația tradițională, pentru practicile terapeutice, în economia rurală. Fiind apreciată încă din antichitate în Asia, India, Arabia, Africa, pentru virtuțile ei ca plantă textilă, alimentară, narcotică, cînepa (Canabis sativa L.) era atestată la sciți (sec. VI—VII î.e.n.) de la care au învățat s-o cultive tracii, folosind-o pentru fibra textilă, dar și pentru vin-

[24] Pop Mihai, Ruxăndoiu Pavel, *Folclor literar românesc*, București, 1976

decarea rănilor, arsurilor[25] (inflorescența cînepei fiind folosită conform tradiției empirice și azi, pentru vindecarea arsurilor).

În cultura materială a poporului român, cînepa deținea un loc important, fiind cultivată pentru confecționarea îmbrăcămintei, pentru țesutul textilelor de uz gospodăresc și de împodobit interioarele locuințelor tradiționale. Anterior cultivării florii-soarelui ca plantă oleaginoasă, din semințele de cînepă se storcea un ulei întrebuințat în alimentație. Din aceleași semințe de cînepă zdrobite cu ajutorul pivelor de ulei se obținea un fel de făină, folosită pentru prepararea unei paste comestibile în amestec cu apa sau laptele numită „julfă" sau „tîrbă". Uleiul obținut din cînepă se întrebuința la prepararea vopselelor.

În medicina populară cînepa era întrebuințată ca narcotic, avînd compuși cu efect sedativ, diuretic, emolient, deseori întrebuințîndu-se în tratarea bolilor de plămîni, a nevralgiilor diferite, a bolilor de stomac, pentru vindecarea arsurilor, a rănilor, pentru durerile de urechi etc.

Numeroasele rituri vizau semănatul cînepii, cu impunerea acelorași norme și restricții ca în cazul cultivării grîului (abstinență, curățenie etc.). Alte rituri vizau optima creștere și dezvoltare a cînepii („aruncarea țărînei în sus la vederea primei rîndunele, primăvara, „ca să crească și cînepa înaltă". Alte rituri erau legate de prelucrarea cînepii, asociate cu străvechi norme de ordin social) desfășurarea activității în tăcere, să nu se mănînce cu furca de tors la brîu, încheierea lucrului cînepii de toamnă pînă primăvara, aruncarea primului fir de cînepă la roata morii „ca să se învîrtă fusul repede" etc. Un obicei de muncă răspîndit în toate zonele carpatice îl constituie *„claca"*, munca în colectiv la smulsul cînepii sau la torsul ei. În aceste cazuri, munca era îmbinată cu cîntecul, transmiterea unor credințe, a unor cunoștințe terapeutice, a unor legende, basme, descîntece legate de cultivarea cînepei.

Toate riturile asociate cultivării celor două plante, grîul și cînepa semnifică însăși vechimea și importanța lor în cultura tradițională, în sistemul cunoștințelor etnobotanice ale poporului român.

Cunoștințele etnobotanice despre flora spontană

Pădurea, cu arborii și vegetația ei a constituit din vremuri îndepărtate adăpost, cetate în vremuri de restriște, a dăruit omului lemnul pentru construirea locuințelor, a monumentelor, a morilor și pivelor, joagărelor și șteampurilor, cu ajutorul cărora s-au putut urca treptele superioare ale civilizației tehnice. Lemnul s-a folosit pentru împodobirea caselor și pentru confecționarea uneltelor, ori a mobilierului, pentru construirea luntrelor și a căruțelor. Nu există domeniu al vieții în care lemnul, plantele, vegetația în general să nu-și fie găsit utilizarea.

Pădurile de nepătruns odinioară au oferit stavile și fortificații de apărare a cetăților dacice carpatine, veacuri de-a rîndul.

---

[25] N. Ceapoiu, *Cînepa*, 1958, p. 19—21; N. Zamfirescu, V. Velican și colab., *Fitotehnie*, II, ed. II., p. 132—135; Z. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, 1929, p. 45

După statornicirea vieții în făgașuri mai liniștite, sporul demografic de la începutul celui de al doilea mileniu al erei noastre a dus la creșterea și extinderea așezărilor și în același ritm, la creșterea culturilor, a terenurilor defrișate, pentru agricultură și pentru fînețe. Pădurile uriașe dăinuiră însă multă vreme. Marele ținut al Transilvaniei, aria intramontană a României era consemnată în cronicile sec. XII ca „terra Ultrasilvana" fiind închisă într-un inel bogat de păduri, continuîndu-se spre nord cu vestiții codri al Maramureșului și Bucovinei, iar spre sud-vest străjuind ținutul Banatului, pînă la Dunăre.

Fiind strîns legată de viața locuitorilor, pădurii i s-au creat numeroase legende, basme, credințe, obiceiuri. Legenda despre „muma pădurii" ori despre „zînele rele" (ielele) care pedepseau pe cei care tăiau pădurea vor fi fost asimilate în conștiința poporului cu fenomenul de zdruncinare a echilibrului ecologic, ca urmare a distrugerii, tăierii pădurilor ca o consecință tragică a exploatării masive, neraționale a „aurului verde" în secolul trecut.

Cunoștințele empirice etnobotanice ale poporului se referă și la înțelegerea ciclului biologic și fiziologic al plantelor și arborilor, în practicile tradiționale ținîndu-se seama de un adevărat „calendar" al perioadelor optime pentru tăierea lemnului necesar la construcții, sau la confecționarea mobilierului. Cele mai bune lemne pentru ridicarea caselor erau considerate cele tăiate iarna, cînd cantitatea de sevă era redusă. În schimb, vasele din lemnul tăiat primăvara, cînd arborii erau plini de sevă deveneau recipiente foarte bune, seva din vasele liberiene creind o izolație termostatică. Alte cunoștințe se refereau la densitatea și rezistența lemnului în raport cu necesitățile. Lemnele cu „inimă tare", stejarul (Quercus robur L.), jugastrul (Acer campestre L.) se întrebuințau pentru ridicarea monumentelor țărănești (biserici din lemn), pentru construirea caselor. Din lemn de brad, fag, tei, plop se lucrau unelte, mobilier, ustensile casnice.

Numeroase rituri erau destinate invocării și revitalizării pădurii. La fasonarea grinzilor pentru construirea caselor se ardeau drept „jertfă" trei bucăți de lemn „nefolositoare", „pentru foc", „pentru apă", „pentru trăznet". În realitate, astfel de credințe erau generate de conștiința zdruncinării echilibrului ecologic prin tăierea pădurilor. Era aceeași îngrijorare care apare ca un spectru azi în multe părți pe mapamond. Eforturile țării noastre se reunesc cu acelea ale altor țări pentru ameliorarea pădurilor, prin plantarea unor zone defrișate, prin protecția pădurilor, declarînd chiar rezervații naturale în Munții Retezat, Căliman, Bucegi etc.

Uniunea națională pentru Ocrotirea Naturii, la care a aderat și România prin organizațiile sale, prin activitatea biologică, a institutelor de cercetare, a muzeelor — a deschis o mișcare de anvergură mondială, ale cărei idealuri se afirmă în mod esențial ca științifice, economice, realiste,

tinzînd să facă din protecţia naturii o adevărată ştiinţă, în care etnobotanica are un rol deosebit. Protecţia naturii înseamnă în fond „o salvare a omului faţă de om“[26].

Cunoştinţe etnobotanice în alimentaţia tradiţională

Străvechea locuire a ţinuturilor carpatice şi cunoaşterea virtuţilor hrănitoare ale bogatei flore existente au determinat întrebuinţarea unor numeroase specii de plante în alimentaţia tradiţională. Existenţa acestora şi necesitatea procurării lor au condiţionat apariţia unei adevărate îndeletniciri, culesul din natură. În alimentaţia populară se folosea urzica (Urtica dioica L.), pentru fierturi; loboda (Atriplex hortensia L.), sălăţica (Ficaria verna L.), ştevia (Rumex patientia L.), pentru fierturi, leurda (Allium ursinum L.), măcrişul (Rumex acetosella L.), măcrişul iepurelui (Oxalis acetosella L.) pentru gustul iute, acrişor al lor datorat componentei bogate în vitamina C. Afinele (Vaccinium myrtillus L.), măcieşul (Rosa canina), smeurul (Rubus idaeus L.), murul (Rubus caesius L.) erau fructe de pădure folosite pentru ceaiuri, siropuri, ori în terapeutica populară. Mult căutate erau şi fructele de pădure ca: fragile (Fragaria viridis Duch L.), merele pădureţe (Malus silvestris L. Mill) din care se prepara cidrul, alunele, cireşele de pădure. Ciupercile comestibile de o mare varietate constituiau o componentă importantă a alimentaţiei tradiţionale. Îndelungata vieţuire a locuitorilor în cadrul fitogeografic al Munţilor Carpaţi a determinat perfecta cunoaştere a diferitelor specii de ciuperci, precum şi priceperea de a deosebi pe cele comestibile de cele otrăvitoare.

Baraboiul (Helianthus tuberosus L.) şi fereguţa dulce (Polypodium vulgare L.) se consumau pentru rizomii lor dulci, plini de amidon.

Plantele din flora spontană adăugate alimentaţiei cu plante cultivate, cerealiere, fructe, legume contribuiau la o mai largă diversificare a hranei bogate în vitamine.

Ştiinţa preparării coloranţilor vegetali

Dezvoltarea industriei casnice textile, necesităţile casnice, îmbogăţirea şi diversificarea pieselor costumului după zone, vîrste, stare socială, ceremonială, rituală etc. — au constituit din vechime tot atîtea motive care au determinat căutarea unei palete cromatice. Necesităţile de ordin cromatic au impus o cunoaştere timpurie a plantelor din care se pot obţine coloranţi. În cadrul fiecărui sat existau femei pricepute, specializate în alegerea plantelor şi culegerea lor în perioada de dezvoltare sau de înflorire, uscîndu-le la umbră pentru a nu-şi pierde substanţa co-

[26] vezi J. Millot, *op. cit.*, p. 1755

lorantă. Pe baza vechilor cunoștințe populare aplicate în fiecare gospodărie rurală, în sec. XVI—XVII în orașele țării existau ateliere meșteșugărești specializate în prepararea și vopsirea fibrelor cu coloranți vegetali.

Coloranții vegetali întrebuințați frecvent pînă în deceniile 4—5 ale veacului nostru azi se folosesc rar, fiind înlocuiți cu cei chimici. Natura, vegetația puneau odinioară la îndemîna oricui bogăția culorilor obținute din plante, rezistente la lumină, la apă, păstrîndu-și tonalitățile, fără modificări de-a lungul vremii.

Cercetările etnobotanice începute în veacul trecut au inclus și studierea acestui important domeniu. În 1884, folcloristul Simion Florea Marian publica „Chromatica poporului român", urmat în 1914 de Tudor Pamfile și M. Lupescu care publicau o nouă „Cromatică a poporului român". Cele 251 de rețete publicate de Marian, la care s-au adăugat alte 200 relevate de folcloriștii Pamfile și Lupescu și multe altele publicate în diverse studii etnologice din ultimii 30 de ani dovedesc cu prisosință că a existat o reală „știință" tradițională, empirică de a folosi plantele pentru extragerea coloranților. Cîteva exemple concludente indică obținerea *culorii negre* pe baza a 50 de rețete diferite din: coajă de arin (Alnus glutinosa L.), zeamă de corn (Cornus mas L.), scoarță de stejar (Quercus robur L.), zîrnă (Rhinantus minor L.), zarzăr (Armenica vulgaris L.), sovîrf (Origanum vulgare L.), mălin (Artemisia annus L.) etc.

Tananții și colorantul negru-maroniu pentru tăbăcirea și vopsirea pieilor în vederea confecționării cojoacelor se preparau din scoarță de arin, de brad, mesteacăn, coajă de măr pădureț, scoarță de stejar. În așezările montane din Carpați, cojirea stejarilor pentru prepararea tananților necesari în meșteșugul pielăritului era o îndeletnicire specializată, adiacentă lucrului la pădure.

Una din cele mai arhaice metode de colorare a fibrei de cînepă s-a mai păstrat pînă nu de mult în cîteva zone din nordul Transilvaniei. Este vorba în realitate de o procedură de „topire" a cînepii la rouă. „Mănunchii" de cînepă smulși din pămînt se lăsau noaptea pentru a se umezi sub rouă, dimineața fiind apoi stivuiți și înveliți ca biodegradarea tulpinei lemnoase să se facă „înnăbușit". Printr-o astfel de „topire" fibra se înnegrea, iar firul obținut avea o culoare cenușie, potrivită pentru țesutul covoarelor, și a unor piese de uz gospodăresc.

Culoarea galbenă se putea obține prin 52 de rețete diferite, avînd în componență droghiță (Genista tinctonia L.), flori de siminoc (Antennaria dioica L.), scoarță de mesteacăn, sovîrf, ramuri de mălin, lemnul cîinelui (Ligustrum vulgare L.), alior (Euphorbia splendes L.), sunătoarea (Hypericum maculatum L.), săpunel (Saponaria officinalis L.).

Culoarea roșie se obținea pe baza a peste 47 de rețete conținînd: lemnul cîinelui (Ligustrum vulgare L.), cimbrișor de cîmp (Thymus serpyllum L.), porumbel (Prunus spinosa L.), călin (Acorus calamus).

Nuanțele diferite de galben, roșu, cenușiu, verde, albastru se obțineau prin combinarea culorilor primare și prin durata procesului de

colorare, sau intensitatea colorantului. Renumitele scoarțe din Oltenia (sudul României), cergile din Maramureș, chilimurile din Banat, scoarțele înflorate din nordul Moldovei aveau un colorit cald, o strălucire specifică datorită coloranților vegetali. Pătrunderea coloranților chimici în mediul rural a dus la părăsirea vechilor practici și cunoștințe de prepararea „vopselelor de iarbă", cum erau numite altădată.

Tradiții etnoiatrice în zonele carpatice ale României

Interesul timpuriu al istoricilor, filosofilor antici față de cunoștințele empirice ale daco-geților, studierea și culegerea rețetelor în „herbarii", fundamentarea unor importante lucrări ale medicinii medievale pe tezaurul etnoiatriei românești conduc la concluzia firească a valorii incontestabile pentru iatrosofie, pentru istoria culturii românești a ceea ce s-a transmis peste generații, prin tradiția și practica medicală neîntreruptă.

Studierea etnoiatriei în țara noastră a fost intensificată în secolul nostru, o dată cu studierea florei țării, favorizată de clima temperată, cu numeroase enclave de climat mediteranean (în special vara). Diversitatea vegetației și a cunoștințelor empirice au determinat păstrarea practicilor terapeutice populare cu toate consecințele ei. Oamenii de știință români cum au fost Valeriu L. Bologa, Alexandru Borza, Tiberiu Morariu, Valeriu Butură și alții și-au închinat activitatea culegînd date despre plante și folosirea lor, despre practicile pozitive insistînd și asupra verificării lor științifice, a corelării lor cu iatrosofia.

Schimbarea modului de viață în așezările rurale contemporane ca o consecință firească a urbanizării, mutațiile social-culturale petrecute în ultimele trei decenii duc la retragerea treptată a materialului care suscită interesul etnologilor, în fondul pasiv.

Istoricul medicinii românești, savantul V. L. Bologa arăta că în stadiul contemporan, fără a renunța cît de puțin la baza ei rațională, la tehnica ei înaintată, medicina științifică își completează viziunea integrală cu cea ce medicina populară poate să ofere drept „cunoaștere empirică". Pentru argumentarea acestei afirmații, savantul român relata că țăranii din valea Someșului, valea Oltului, sau Țara Bîrsei (în așezările montane) vaccinau copiii, antivariolic folosind pustulele animalelor bolnave, sau scăldîndu-i în laptele infectat al vacilor care aveau variolă, cu mult înainte de generalizarea vaccinului descoperit de medicul englez Jenner (sec. XVIII[27]). Procedeul vaccinului descoperit empiric și aplicat de țăranii români era semnalat și de către medicii maghiari din Transilvania, Nyulas (1802) și Iona Czako (1807)[28]. Exemple de acestea s-ar putea da multe, căci, așa cum s-a mai subliniat, întreaga luptă de apărare a vieții

[27] *Istoria medicinei românești,* București, 1972
[28] *Ibidem*

și de vindecare a bolilor s-a bazat pe cunoașterea naturii și a forțelor ei vindecătoare. Cele mai răspîndite și mai eficiente remedii empirice sînt bazate însă pe folosirea virtuților medicale ale plantelor.

În viața comunităților tradiționale activitățile cotidiene erau împărțite. Bărbații, înafara muncilor pentru cultivarea pămîntului, creșterea animalelor, pădurărit etc. îndeplineau și alte munci ca angajați sezonieri în diferite munci cu caracter forestier. Rolul femeii creștea considerabil în cadrul gospodăriei, de cele mai multe ori păstrarea igienei casei, îngrijirea sănătății, îndeplinirea practicilor terapeutice rămînînd în sarcina ei. Femeile, îndeosebi cele vîrstnice culegeau, uscau, făceau mixturi de plante și administrau remediile, deseori însoțite de practici psihoterapeutice.

Un grup aparte l-au constituit în satele montane herboriștii bărbați, care au atins o înaltă formă de specializare (la nivelul empirismului desigur). Un fenomen deosebit, dovadă a gradului de specializare a fost preocuparea unor comunități întregi pentru medicina populară, culegînd, preparînd, comercializînd plantele cu virtuți terapeutice. Această îndeletnicire adiacentă ocupațiilor tradiționale a determinat adevărate schimbări social-economice ale așezărilor respective. Cercetătorii etnobotaniști au semnalat astfel de sate specializate în medicina populară în sudul Moldovei, sudul Banatului. O etapă superioară de specializare au manifestat-o herboriștii din satul Poienii de Jos (în vestul țării), așezat la poalele munților Apuseni. În anul 1900 în sat existau peste 100 familii de herboriști care aduceau un spor economic în cadrul gospodăriei, în urma îndeletnicirii lor. Azi doar 30 de familii mai păstrează tradiția practicării fitoterapiei. Într-o fază incipientă herboriștii colectau plantele bine cunoscute și întrebuințate în aproape toate zonele țării: Achillea millefolium, Betula verrucosa, Bryonia alba, Chelidonium maj, Cynancum vincetoxicum, Equisetum arvense, Matricaria chamomilla. Alții cu o experiență mai îndelungată se specializează în găsirea remediilor necesare pentru un grup restrîns de boli. S-a ajuns astfel la cunoașterea valorii terapeutice și la colectarea a peste 100 de specii din flora spontană.

Urmînd un calendar empiric, în raport cu fluxul vital al vegetației și în raport cu metabolismul acesteia (la amplitudine maximă primăvara sau toamna, în septembrie) herboriștii recomandă culesul la anumite date fixe (23 aprilie, 24 iunie, 15 septembrie). Empirismul i-a învățat pe vindecătorii populari că unele specii sînt de „leac“ dacă se recoltează înainte de înfrunzire (exemplu rizomii de Veratrum album), înainte de înflorire (Taraxacum officinale), sau în timpul înfloririi (florile de Prunus spinosa). Herboriștii preparau plantele, realizau mixturile pe care le indicau a se folosi în fierturi, ceaiuri, fumigații, băi, unguente, decocturi. Iată cîteva exemple din rețetele herboriștilor de la Poienii de Jos:

Breiul (Bryonia alba L.) — pentru tratarea reumatismului;

Brîul vîntului (Lycopodium clavatum L.) — pentru afecțiuni hepatice, a reumatismului, împotriva fumatului;

Buruiana de friguri (Centaurium umbellatum Gilib.) — pentru gripă, friguri;

Iarba de vătămat (Cynancum vincetoxicum L.) — pentru anemie, astenie.

Între vindecătorii care foloseau mijloacele naturale, vegetale, chiar minerale sau animale şi „vrăciuitorii" care încercau în veacurile trecute alinarea durerilor numai prin descîntece şi psihoterapie există o distincţie netă. De reţinut sînt demne doar practicile empirice, pozitive, de fitoterapie şi opoterapie, ca rezultate a unor cunoştinţe milenare, care conferă medicinii populare dreptul de a sta în rîndul domeniilor ştinţei populare. Aşa cum arăta savantul român Bologa „vindecătorul popular, care descoperă empiric ceea ce ajută în suferinţă ... (fiind) legat prin producţie de natură, o observă cu agerime şi are adesea inspiraţii terapeutice uimitoare de juste"[29].

Cercetările experimentale medicale şi farmaceutice actuale au verificat vechile practici empirice populare, punîndu-se în evidenţă acţiunea farmacodinamică a acestor remedii, unele corespondente cu terapeutica ştiinţifică, altele întrebuinţate în mediul rural şi azi, multe însă intrînd în ultima vreme în fondul pasiv, o dată cu pătrunderea tot mai accentuată a preparatelor farmaceutice de sinteză.

Cercetarea ştiinţifică a fondului inestimabil de cunoştinţe medicale ale poporului român a început în secolul trecut, punîndu-se în lumină valoarea lui în domeniul terapiei umane şi animale, relevîndu-se treptele evoluţiei iatrosofiei, în strînsă interdependenţă cu etnoiatria. Dincolo de varietatea regională şi locală a empiriei medicale, acestea sînt expresia însăşi a unităţii spirituale a poporului român, format pe teritoriul carpato-danubian. Contactele dintre ţinuturile mai îndepărtate şi ariile limitrofe, configuraţia geografică asemănătoare în diferite regiuni ale ţării, condiţiile social-economice ale aşezărilor (montane, îndeosebi) au determinat apariţia şi coexistenţa unor elemente analoage în ştiinţa populară.

Iatro-istoriograful Henry E. Sigerist sublinia că „medicina primitivă, în interiorul propriei sale orbite este logică: terapia primitivă urmăreşte totdeauna să nu fie simptomatică ci cauzală"[30]. Urmărind această afirmaţie în planul etnoiatriei populare române se constată că terapeutica se axează pe o segmentare a acţiunilor: a. determinarea afecţiunii; b. alegerea mijloacelor de acţionare; c. recurgerea la administrarea leacului; d. întărirea remediului prin psihoterapie (practici rituale). Un aspect esenţial însă, în analizarea acestor elemente îl constă raportarea lor la epoca care le-a creat, iar nu prin prisma stadiului nostru înalt de gîndire şi cunoaştere. Văzută astfel, etnoiatria înseamnă un inestimabil capitol al ştiinţei populare, contribuind esenţial la dezvoltarea civilizaţiei unui popor.

---

[29] Bologa L. Valeriu, *Etnoiatrie-iatrosofie*, în volumul *Despre medicina populară românească*, Bucureşti, 1970, p. 10

[30] Sigerist H. E., *A history of Medicine*, vol. I, New York, 1955

Etnobotanica şi concepţia estetică a poporului român

După concepţia populară despre simbioza sa cu natura, plantele, florile deţin un loc important în viaţa, în gospodăria, în universul spiritual perfect tradiţional. Această lume perfectă a plantelor, culorile lor, formele perfect armonizate sînt reproduse în arta populară. Filosoful poet român, Lucian Blaga definea această forţă de reproducere şi repetare a naturii în arta creată de om: „observaţie, căreia nu-i scapă nici o nuanţă a realităţii, interpretare adeseori divinatorie a existenţei, spirit ce se joacă cu relativitatea valorilor, imaginaţia care fixează pentru eternitate o icoană grăitoare, găsită din plin în înţelepciunea acumulată în acea miraculoasă memorie a poporului numită tradiţie"[31].

Plantele decorative sau aromate, din flora cultivată sau spontană erau folosite pentru împodobirea curţilor, a caselor, a costumului. Trandafirul, bujorul, macul, garoafele, busuiocul alături de specii din flora spontană: Leucoyum vernum L., Galanthus nivalis L., erau reprezentate pe cusăturile decorative ale cămăşilor femeieşti din toate zonele ţării. Reprezentări florale apar în decorarea ceramicii din centrele de olari de la Horezu, Oboga, din sudul ţării, din centrele Turda, Iara, Zalău din Transilvania, ori de la Vama în Maramureş.

Etnobotanica se întrepătrunde în mod firesc cu arta populară. Cunoştinţele despre plante, valoarea lor estetică în natură şi viaţa omului, transpunerea lor în arta plastică sînte prezente pe fragmentele de ceramică dacică pictată, descoperite la Sarmisegetuza. Metopele monumentelor romane triumfale, Columna lui Traian de la Roma şi monumentul de la Adamclisi din România redau cadrul vegetal al dramelor istoriei luptelor daco-romane (stejari, păduri de brad, vrejuri de viţă de vie etc.).

Arta reprezentării florale s-a perpetuat în cultura populară românească, în contemporaneitate, atingînd forme de realizare, stilizare, sintetizare, armonie şi ritmicitate remarcabile. Elementul fitomorf care revine adesea este cel al „pomului vieţii", simbol al mitului străvechi despre „tinereţe fără bătrîneţe şi viaţă fără de moarte" revenind constant în legendele, credinţele şi arta popoarelor Europei şi ale Asiei[32]. Tiparul traco-dacic tratează motivul sub forma bradului, sau a crengii de brad, figurat în arhitectură, pe frontonul caselor. Bradul apare ca motiv semnificativ în inciziile decorative de pe lăzile de zestre din Bihor, Munţii Apuseni (în nordul ţării), pe cele din Maramureş, Moldova etc., asociindu-se simbolul de pe această piesă de mobilier cu ritualul nupţial, cu bradul pus ca „pom al nunţii" la poarta miresei. Bradul este prezent şi în motivistica scoarţelor din Maramureş, alteori fiind substituit de „glastra cu flori", sau de buchetul încadrat cu păsări (în arta ţesăturilor din Oltenia, Moldova, Bistriţa-Năsăud).

---

[31] Blaga Lucian, *Trilogia culturii*, (Spaţiul mioritic), Bucureşti, 1969

[32] cf. Paul Petrescu, *Motive decorative celebre* (Contribuţii la studiul ornamenticii româneşti), Bucureşti, 1971

Vasele, donițele din lemn ale muntenilor din Carpați sînt ornamentate prin pirogravarea cu același motiv al bradului. Pe ceramica din Tîrnăvița (vestul Transilvaniei), pe cea de Marginea (Moldova), pe splendidele strachine de Horezu, Oboga din Oltenia — bradul apare ca element central, alteori fiind înlocuit cu motivul spicului de grîu.

Pe broderiile săsești, pe mobilierul pictat din ținutul Bistriței ori al Sibiului, „pomul vieții" apare înlănțuit în ghirlande și vrejuri policrome. De asemenea, mobilierul maghiar pictat (de la Trascău, Călata) ori cel secuiesc (din satele de la poalele Carpaților Orientali) este ornamentat cu motivul „pomul vieții" într-o compoziție densă de jerbe, buchete, ramuri înflorite policrome.

În arta populară românească deseori motivele florale apar stilizate, dovedind înalta știință și talentul de abstractizare și armonizare a motivelor, ca o culme a îndelungatei practicări a artei în toate compartimentele culturii tradiționale, pe baza observării sensibile și a cunoașterii perfecțiunii plantelor, a naturii.

LA SCIENCE POPULAIRE ARGUMENT DE LA CIVILISATION RURALE ROUMAINE

(Resumé)

La science populaire a été depuis toujours un domaine distinct de la culture et de la civilisation du peuple, renfermant toutes les connaissances acquises par l'homme par l'empirisme multimillenaire, par l'observation du milieu environnant, par la science de s'acclimater et d'obtenir de la nature tout ce qui peut être utile pour la vie. Par une activité intense, les connaissances empiriques sont toujours accrues. Les plus profondes connaissances sont liées à la production de la nourriture, à la médecine humaine et vétérinaire, à la confection des outils et des installations techniques: biologiques, astronomiques, mathématiques, géographiques. La richesse et la variété des connaissances ethnobotaniques ainsi que les autres connaissances populaires sont des arguments convaincants, puissants, qui prouvent l'âge des vilages roumains dans l'espace carpato-danubien et la continuité de la civilisation traditionnelle dans ce territoire.

Les recherches ethnobotaniques ont associé les résultats botaniques aux enquêtes sociologiques et ethnologiques, inventariant la pharmacopée traditionnelle de différentes régions, étudiant les plantes comestibles de la flore spontane et cultivée, présentant les outils et les méthodes de culture, suivant, comparant les rites de fertilité des céréales, analysant la place des plantes dans le système traditionnel de communication (langue, coutumes, habits, folklore), suivant l'emploi des plantes dans les métiers (la préparation des couleurs) rélévant la conception esthétique d'un peuple par la modalités de transfert de l'univers végétal dans l'art plastique traditionnel (dans l'architecture, l'art de dégrossir le bois, céramique, tissus, peinture sur verre ou dessins sur oeufs etc. Dans l'histoire de la civilisation rurale des zones carpathiques, l'ethnobotanique apporte des preuves indoubitables des changements et de l'évolution, par la totalité et la diversité des plantes utilisées, par le lexique y compris, par l'interférence des différents domaines de la culture materielle.